

פרקי אבות: תורתם של החכמים על רקע העולם היווני-רומי פרופ' יאיר פורסטנברג

שיעור 1:

פרקי אבות ותולדות החכמים

משנה, אבות א

[א] משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה הם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה.
[ב] שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים.

[ג] אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר...

[ד] יוסי בן יעזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם

יוסי בן יעזר אומר... [ה] יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר...

[ו] יהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי קבלו מהם

יהושע בן פרחיה אומר... [ז] נתאי הארכלי אומר...

[ח] יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם

יהודה בן טבאי אומר... [ט] שמעון בן שטח אומר...

[י] שמעיה ואבטליון קבלו מהם שמעיה אומר... [יא] אבטליון אומר...

[יב] הלל ושמאי קבלו מהם הלל אומר... [יג] הוא היה אומר... [יד] הוא היה אומר

[טו] שמאי אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

משנה, אבות א

[טז] רבן גמליאל אומר...

[יז] שמעון בנו אומר...

[יח] רבן שמעון בן גמליאל אומר...

משנה, אבות ב

[א] רבי אומר...

[ב] רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר... [ד] הוא היה אומר...

הלל אומר... [ה] הוא היה אומר... [ו] אף הוא ראה... [ז] הוא היה אומר...

משנה, אבות ב

[ח] רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי הוא היה אומר...

חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן רבי אליעזר בן הורקנוס ורבי יהושע בן חנניה ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך הוא היה מונה שבחן רבי אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה רבי יהושע אשרי יולדתו רבי יוסי חסיד רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא ורבי אלעזר בן ערך מעין המתגבר.

הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם ורבי אלעזר בכף שניה מכריע את כולם.

[ט] אמר להם צאו וראו איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם... אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם.

אמר להם צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם... אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם.

יוספוס, קדמוניות היהודים, סעיף 298

עכשיו רוצה אני להגיד, שהפרושים מסרו לעם כמה הלכות ממסורת האבות. שלא נכתבו בתורת משה. ומשום כך דוחה אותם כת הצדוקים, האומרת שיש לחשוב לחוקים רק את הכתובים, ואילו אלה שממסורת אבות אין חובה לשמור. ועל דברים אלה היו ביניהם דיונים וחילוקי דעות גדולים. והיו הצדוקים נאמנים רק על העשירים והעם איננו כרוך אחריהם, ואילו לפרושים היה העם לבעל ברית.

מרקוס ז, 5-1

וַיִּקְהֵלוּ אֵלָיו הַפְּרוּשִׁים וְאֲנָשִׁים מִן הַסּוֹפְרִים אֲשֶׁר בָּאוּ מִירוּשָׁלַיִם. וַיְהִי כִּי אָרְאוּתָם מִתְלַמְּדָיו אֲכָלִים לֶחֶם בְּיָדֵים טְמְאוֹת כְּלוּמֵר בְּלֹא נְטִילָה וַיּוֹכִיחוּ אֹתָם... וַיִּשְׁאַלוּ אוֹתוֹ הַפְּרוּשִׁים וְהַסּוֹפְרִים מִדּוּעַ תְּלַמְּדֵיהֶם אֵינָם נִהְגִים כַּפִּי מִסֵּרֵת הַזֵּקֵנִים כִּי אֲכָלִים לֶחֶם בְּלֹא נְטִילַת יָדַיִם.

שיעור 2: השפעות זרות ופולמוסים כיתתיים

משנה אבות א, ג

אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק.

הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הווי כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם.

אבות דרבי נתן נוסח א, ה

אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים שהיו שונין בדבריו והיו שונין לתלמידים ותלמידים לתלמידים. עמדו ודקדקו אחריהן ואמרו מה ראו אבותינו לומר דבר זה אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית. אלא אלו היו יודעין אבותינו שיש עולם אחר ויש תחיית המתים לא היו אומרים כך. עמדו ופירשו מן התורה ונפרצו מהם שתי פרצות צדוקים וביתוסין. צדוקים על שום צדוק ביתוסי על שום ביתוס. והיו משתמשין בכלי כסף וכלי זהב כל ימיהם. שלא היתה דעתן גסה עליהם אלא צדוקים אומרים מסורת הוא ביד פרושים שהן מצערין עצמן בעולם הזה ובעולם הבא אין להם כלום

יוספוס, מלחמת היהודים ב, ח

(יא) הנה הם (האיסיים) מאמינים באמונה שלמה, כי הגופות כלים, יען אשר אין חמרם מתקנים, אולם הנשמות תשארנה לנצח ומות לא ישלט בהן, יען כי צמחו מהאור העליון (איתר) ובלהטי הטבע נמשכו אל הגופות כמו אל בתי-כלא, ואחרי עזבן את מוסרות הבשר כאלו הן נמלטות לחפשי מעבדות ארפה ומתנשאות בשמחה למרום... ובוזה הם רוצים להראות, לראשונה כי אין הנשמות כלות, ואחרי-כן להורות את האדם לבחור בטוב ולמאס ברע, כי הטובים עוד יתחזקו במעשי טובתם כל ימי חייהם, בקוותם לשכר אשר ימצאו אחרי מותם, והרעים יעצרו מלכת אחרי יצרם, כי גם אם ימלטו מענש כל ימי חייהם, הנה נצפנו להם יסורי נצחים אחרי מותם, וזאת היא גם דעת אלהים (תיאולוגיה), אשר האסיים מלמדים בדברם על הנשמה, והיא קסם, אשר הם מצודדים בו את נפש האדם, ולא ימלט ממנו איש אשר טעם מפרי חכמתם...

(יד) ומשתי הכתות הנשארות הפרושים הם האנשים, אשר יצא להם שם חכמים יודעים לבאר את החקים באר היטב, והם יצרו את הכת הראשונה [בין היהודים]. הם אומרים, כי הכל תלוי בגזרה (הימרימיני – ההשגחה) ובאלהים, ורק מעשה הצדק (הטוב) והפכו (הרע) נמצא ברבו בידי האדם, אפס כי גם הגזרה מסיעת לו בכל דבר. והם אומרים, כי כל הנשמות אינן כלות, אולם רק נשמות הטובים עוברות אל גוף שני (חדש), ונשמות הרשעים נדונות ליסורי עולם.

והצדוקים, הם בני הכת השניה, כופרים בגזרה בכלל ואומרים, כי האלהים הוא רחוק ממעשה הרע

ואינו משגיח אליו. והם אומרים, כי נתן לאדם לבחור בטוב או ברע וכל איש פונה אל אחד משני אלה על דעת עצמו, והם כופרים גם בנצח (השארית) הנשמה וגם בענש ובשכר העתידים בשאול (הַדָּם).

משנה, אבות ג

[יג] רבי עקיבא אומר: שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה

הוא היה אומר: מסורות סייג לתורה \ מעשרות סייג לעושר \ נדרים סייג לפרישות סייג לחכמה שתיקה.

[יד] הוא היה אומר: חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר "בצלם אלהים עשה את האדם". חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר "בנים אתם לה' אלהיכם" חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנאמר "כי לקח טוב נתתי לכם תורת אל תעזובו".

[טו] הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה.

[טז] הוא היה אומר הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללות יבא וילוה והגבאים מחזרין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה.

שיעור 3: השפעות זרות ופולמוסים כיתתיים

משנה, אבות א, ח-ט

יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך *ארכי* דיינים וכשהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין. שמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר.

* נוסחים אחרים: 'כערכי', 'כעורכי'

דיוורוס סיקולוס, הספריה ההסטורית, א 75

בניהול מערכת הצדק המצרים מוכיחים מעורבות מיוחדת מאחר שהם מכירים בכך שהכרעות בית המשפט משפיעות על הקהילה כולה... מהליופוליס ותבאי וממפיס הם בחרו עשרה שופטים מכל עיר, ובית המשפט המורכב מהם היה במעמד בית המשפט העתיק באתונה או בספרטה. ולאחר התכנסותם של השלושים הם בחרו את הטוב מביניהם ועשו אותו archidikastes.

על צוארו היתה תלויה שרשרת עם דמות עשויה מאבנים יקרות שנקראה בפיהם 'אמת'. הדיון התבצע כאשר ה'אמת' ניתנה על גופו. כל החוקים היו כתובים בשמונה כרכים, שנחו לפני השופטים. המנהג היה שהתובע הציג בכתב את טענותיו ועליהם השיב הנאשם גם הוא בכתב... לאחר ששני הצדדים הציגו את טענותיהם בכתב לשופטים חובתם של השלושים היה מיד להכריע בדין והארכידיינים היה מניח את דמות האמת על אחד משני כתבי הטענה.

הליך זה היה מבוסס על אמונתם של המצרים שאם הצדדים יורשו לדבר האמת תעורפל. הרי הם ידעו שערמת הנואמים והכישוף של הדיבורים ודמעות הנאשמים משפיעים על רבים להתעלם מחומרת הדין ומחדות האמת.

יוספוס, קדמוניות היהודים יג, 408

ואלכסנדרה נתנה רשות לפרושים לעסוק בכל דבר וציוותה את העם להישמע אליהם והחזירה ליושנם כל אותם חוקים שביטל חמיה הורקנוס ושהותקנו על ידי הפרושים לפי מסורת האבות. וכן היה תואר המלוכה בידה ואילו כוח השלטון בידי הפרושים שכן היו הללו מחזירים פליטים ומתירים אסירים. בקיצור לא היו שונים במאום משליטים גמורים.

מכילתא דרבי ישמעאל, מסכתא דכספא, כ

כבר הרג שמעון בן שטח עד זומם, אמר לו יהודה בן טבאי, אראה בנחמה, אם לא שפכת דם נקי, ואמרה תורה הרוג על פי עדים, הרוג על פי זוממים, מה עדים שנים, אף זוממים שנים.

וכבר היה יהודה בן טבאי נכנס לחורבה ומצא שם הרוג מפרפר והסייף מנטף דם מיד ההורג, אמר לו יהודה בן טבאי, תבא עלי אם לא אני או אתה הרגנוהו אבל מה אעשה, שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים - יקום דבר, אבל היודע ובעל מחשבות הוא יפרע מאותו האיש, לא הספיק לצאת משם עד שנשכו נחש ומת.

משנה, אבות א, יח

רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם"

משנה, מכות א

סנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית רבי אליעזר בן עזריה אומר אחד לשבעים שנה רבי טרפון ורבי עקיבא אומרים אילו היינו בסנהדרין לא נהרג אדם מעולם

רבן שמעון בן גמליאל אומר אף הן מרבין שופכי דמים בישראל.

מתוך מכתבו של אוריגנס ליוליוס אפריקנוס, סעיף 14

ברם אתה אומר כיצד דנו דיני נפשות בשביה? לכך יש לומר, אין הדבר מתמיה, לפי שעמים גדולים שנשתעבדו הותר להם על ידי המלך לחיות לפי חוקיהם ואף על פי שהם בשביה ולקיים בתי דין משלהם. ואף עכשיו שמולכים הרומים והיהודים משלמים להם את שני הדרכמונים, הרי הנשיא כוחו יפה כל כך אצל היהודים, שאפילו בהסכמת הקיסר אין הפרש בינו ובין מי שהיה מולך על העם שכן מתקיימים משפטים לפי התורה בהצנע ויש שנידונים למוות, אמנם לא בפרהסיא גמורה, אבל אף לא בהעדר ידיעתו של הקיסר. ודבר זה למדנו ובררנו כשישבנו בארצם ימים מרובים.

משנה, אבות ד, ז-ח

רבי ישמעאל בנו אומר: החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח. הוא היה אומר אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאים ולא אתה.

ירושלמי, סנהדרין א, ג

רבי יוסי בר חלפתא אתון תרין בר נש מידון קומוי אמר ליה על מנת שתדיננו דין תורה אמר לון אני איני יודע דין תורה אלא היודע מחשבות יפרע מאותן האנשים מקבלין עליכון מה דנא אמר לכון...
תני קודם לארבעים שנה עד שלא חרב הבית ניטלו דיני נפשות ובימי שמעון בן שטח (?) ניטלו דיני ממונות אמ' ר"ש בן יוחי בריך רחמנא דלינא חכים מידון.

שיעור 4: אל מול תורת המוסר היוונית

משנה, אבות ב, יד

ר' אליעזר אומר:

הוי שקד ללמוד מה שתשיב לאפיקורוס ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך

* בדפוסים: 'הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה שתשיב לאפיקורוס'.

קיקרו, על טבע האלים א, 51-52

אתם, בלבוס [נציג העמדה הסטואית], נוהגים לשאול אותנו, מהו אורח החיים של האלים ואיך הם מבליים את זמנם. הרי מובן מאליו שאין חיים מאושרים מאלה, משופעים כל טוב, מכל שאפשר להעלות על הדעת. כי אין האל עושה דבר ואין הוא מעורב בשום פעילות, שמח בחכמתו ומידותיו הטובות, סמוך ובטוח שתמיד יהיה שרוי בעינוגים עילאיים לנצח. בצדק היינו אומרים על אל זה כי מאושר הוא, ואילו האל שלכם, עליו נאמר, כי נושא הוא בנטל כבד מאוד...אם בעולם עצמו שוכן אל מסוים, והוא שולט בו ומנהיג אותו ושומר על מסלול הכוכבים, מפקח על חילופי העתים, על תמורות וסדרים, מתבונן בארצות וימים כדי לשמור על רווחת בני האדם וחייהם, אל זה, כלום אין הוא מעורב בעניינים קשים ומייגעים?

קיקרו, על טבע האלים ב, 153-154

כשמתבוננים בכל אלו [בסדרי הטבע] מגיעה רוחנו להכרת האלים וממנה עולה ונובעת יראת השמים, ואליה קשור הצדק וגם המידות הטובות, שמהם נובעים חיי האושר השווים ודומים לחיי האלים. ובשום עניין אינם נופלים מהם פרט לאלמוות, שלו עצמו אין נגיעה כלשהיא לחיי האושר...לא נשאר לי אלא להראות ולסכם לבסוף, שכל הדברים בעולם שבו משתמשים בני האדם, נעשו והוכנו למען בני האדם. ראשית, העולם עצמו נברא למען האלים ובני האדם, וכל דבר ודבר בו הוכן והומצא להנאת האנשים. כי העולם הוא כאילו ביתם המשותף של האלים ובני האדם או קריה השייכת לשניהם: כי רק הם עושים שימוש בתבונתם וחייהם על פי חוק ומשפט

משנה, אבות ב, יד-טז

רבי טרפון אומר: היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק.

הוא היה אומר לא עליך מלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה.

אם למדת תורה הרבה נאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

היפוקרטס, אפוריזמים, ספר 1, פתגמים 1-2

החיים קצרים, והאומנות ארוכה, ההזדמנות חומקת, הניסיון מטעה, והשיפוט קשה. על הרופא לא רק לדאוג למה שבידו אלא להבטיח את שיתוף הפעולה של החולה, של שאר המעורבים וכל הגורמים החיצוניים.

משנה, אבות ג, א

עקביה בן מהללאל אומר היסתכל בשלושה דברים ואין אתה בא לידי עבירה
 דע מאיין באתה ולאייך אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון.
 דע מנין באתה מלחה סרוחה ולאין אתה הולך לרימה ולתוליעה
 ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה

סנקה, מכתבי מוסר ב, מכתב פב

הנפש אשר עזבה דברים חיצוניים והתבצרה במצודתה היא נשגבה במרום שבתה וכל חץ לא יגיע אליה. אני סובר כי אין למזל זרועות ארוכות וכי אינו תופס את מי שאינו נתלה בו. לכן טוב שנתרחק ממנו ככל האפשר, ודבר זה יצלח למי שמכיר את עצמו ואת טבעו. צריך אדם לדעת, להיכן הוא הולך ומאין הוא בא, מה טוב ומה רע לו, מה יבקש וממה יימנע, ומה טבעו של השכל המבדיל בין היפה והמבוקש ובין המגונה שצריכים לברוח ממנו ואשר בעזרתו של השכל כובשים את היצר וגוברים על כל פחד.

שיעור 5: כוחו של פרדוקס

משנה, אבות ד, א

בן זומא אומר: איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר "מכל מלמדי השכלתי"
איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר "טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר"
איזהו עשיר השמח בחלקו שנאמר "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך"
אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא
איזהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר "כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו"

פון ארנים, אוסף הפרגמנטים הסטואיים (stoicorum veterum fragmenta), ספר 3,

סעיפים 589-603

רק החכם הוא בן חורין וכל כסיל הוא עבד

רק החכם הוא עשיר

רק החכמים, גם אם יהיו מכוערים ביותר, נאים ביותר.

גם אם יהיו קבצנים, עשירים ביותר. גם אם יהיו עבדים, מלכים

אפיקטטוס, שיחות ד, 1 (על החירות)

ישנם דברים התלויים בנו, בעוד שדברים אחרים אינם בידינו. בידינו הדעה, הדחף, הסלידה, ובקצרה, כל מה שהוא פעולתנו. דברים שאינם תלויים בנו כוללים את גופנו, רכושנו, כבודנו, ובקצרה כל מה שאינו פעולתנו... אם אכן תחשוב כשלך רק מה שהוא שלך, ומה ששייך לאחר כשייך לאחר (כפי שהוא באמת), אף אחד אף פעם לא יאלץ אותך ולא יעכב אותך.

דיוגנס היה בן חורין. ואיך הגיע לכך? לא משום שהיה בן להורים בני חורין (למעשה לא היה כזה), אלא משום שהוא עצמו היה בן חורין. כי השליך אחר גוו את כל אשר עלול היה לתת לעבדות בית אחיזה בו, וכך לא יכול איש לגשת אליו ולמצוא במה להחזיק בו על מנת לשעבדו. כל מה שהיה לו הוא היה מוכן לפרוק מעליו, כי כל זה היה קשור אליו באופן רופף... 'אם כך', אומר מישוהו, 'איך זה יכול אתה לעשות כך?', 'משום שאיני רואה בגופי העלוב דבר השייך לי, ואיני זקוק לשום דבר, ורק החוק הוא הכול בשבילי ולא שום דבר אחר'. אלה הם הדברים שאפשרו לו להיות בן חורין.

פילון, שכל אדם ישר הוא בן חורין

(75) וגם סוריה-פלסטינה, שבה מתגורר חלק לא מבוטל של עם היהודים מרובה האוכלוסין, אינה עקרה ממצוינות. ישנם בהם האנשים, והם רבים יותר מארבעת אלפים, המכונים איסיים. לדעתי שמם קרוב למילה 'חסידות' – אם כי לא בדיוק בצורה היוונית – מאחר שהם מסורים במיוחד לשירות האל. אלא שבמקום להקריב בעלי חיים, הם מעדיפים לקדש את מחשבותיהם.

(88) הפילוסופיה הנקייה מנוקדנות המושגים היווניים עושה אותם לכאלה, אתלטים של המידה הטובה. ולתרגילים היא מציעה להם את המעשים המשובחים, שעליהם מיוסדת החירות, אשר כל שעבוד זר לה. (89) והראיה היא כי במשך הזמן קמו על הארץ שליטים רבים, שונים באופיים ובדרך פעולתם. מקצתם השתדלו להתעלות מעל האכזריות הפרועה של חיות הטרף, ולא החסירו אף מעשה פראי... (91) עם זאת, לא היה בכוחו של איש – לא מן הפראים ביותר ולא מן הצבועים המסתירים את מוגלתם – למצוא אשמה בקהל זה של איסיים או חסידים. ומאחר שכולם היו מחוסרי יכולת כנגד המצוינות של הגברים הללו, נהגו בהם כבעצמאים ובני חורין מטבעם.

פילון, שכל אדם ישר הוא בן חורין

(96) "קאלאנוס לאלכסנדר: את הגופים אתה בהחלט מעביר ממקום למקום, אבל לא תכפה נפשות לעשות מה שאינן רוצות יותר ממה שתכפה אבנים ועצים להוציא קול. אש גורמת לצער ולאובדן גדולים ביותר לגופים החיים. אנחנו – השורפים את עצמנו בעודנו בחיים – מצויים מעל זה. אין לא מלך ולא שליט שיכפה אותנו לעשות את מה שלא בחרנו בו מלכתחילה. איננו דומים לפילוסופים היוונים. רבים מהם התאמנו על נאומים לשם חגיגות, אבל אצלנו מעשים מצטרפים לדיבורים ודיבורים למעשים".

שיעור 6: ערך הסגפנות ועמל תורה

משנה, אבות ב, ב

רבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא אומר: יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עוון. וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון.

משנה, אבות ד, י

ר' מאיר אומר: הוי ממעט בעסק ועסק בתורה, והוי שפל רוח בפני כל אדם. ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך.

משנה, אבות ו, ד

כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, ואם אתה עושה כן 'אשריך טוב לך' – אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא.

פאולוס, האגרת אל הרומים ח

(8) כָּל אֲשֶׁר בְּבֶשֶׁר יְסוּדָם לֹא יוּכְלוּ לְהִיטֵיב רְצוּיִם לְאֱלֹהִים. (9) וְאַתֶּם אֵינְכֶם בְּבֶשֶׁר כִּי אִם בְּרוּחַ אִם אֲמֵנָם רוּחַ הָאֱלֹהִים שֹׁכֵן בְּקִרְבְּכֶם כִּי מִי שֵׁאִין בּוֹ רוּחַ הַמְּשִׁיחַ הוּא אֵינְנוּ שְׁלוֹ. (10) וְאִם הַמְּשִׁיחַ בְּקִרְבְּכֶם הַגּוֹף מֵת בְּגִלְלַת הַחַטָּא וְהָרוּחַ חַיִּים בְּגִלְלַת הַצְּדָקָה. (11) וְאִם יִשְׁכֵן בְּקִרְבְּכֶם רוּחוֹ שֶׁל הַמְּעִיר אֵת יִשׁוּעַ מִן הַמֵּתִים הַמְּעִיר אֵת הַמְּשִׁיחַ מִן הַמֵּתִים הוּא גַם אֵת גּוֹיֹתֵיכֶם הַמֵּתוֹת יַחֲיֶה עַל-יְדֵי רוּחוֹ הַשֹּׁכֵן בְּקִרְבְּכֶם. (12) לְכֵן אַחֵי חַיִּים אֲנֵחְנוּ לֹא לְבֶשֶׁר לְחַיּוֹת לְפִי הַבֶּשֶׂר. (13) כִּי אִם תַּחֲיֵי לְפִי הַבֶּשֶׂר מוֹת תָּמֹתוּן וְאִם עַל יְדֵי הָרוּחַ תָּמִיתוּ אֵת מַעֲלָלֵי הַבֶּשֶׂר חַיָּה תַחֲיֶי.

מוסוניוס רופוס, שיחות פילוסופיות, שיחה 54, סעיפים 11-18

אנו נעזרים באימון (askesis) המשותף לשניהם – לגוף ולנשמה – כאשר אנו מרגילים את עצמנו לקור, חום, צמא, רעב, מנות דלות, יצוע קשה, הימנעות מתענוגות וסבלנות בייסורים. הרי באמצעות אלה ואחרים שכמותם הגוף מתחזק והוא הופך לחסר-סבל, והוא מוכן לכל מטלה. גם הנשמה מתחזקת כאשר היא מתעמלת לקראת השגת אומץ באמצעות נשיאת העמל, ולקראת השגת שליטה עצמית באמצעות התרחקות מן התענוגות.

פילון, על שהרע נוהג לארוב לטוב, 3

ראיה חותכת לכך משמש המתאמן, הלוחם בבערות שהיא המצב המנוגד לדעת, שעליו נאמר שהוא 'רועה', כביכול, קרי מחנך ומוכיח את כוחות הנפש הלא-תבוניים, כשהוא בשדה. שנאמר 'וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו'.

משנה, אבות ו, ב

אמר רבי יהושע בן לוי: בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם.

ואומר "והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות" אל תקרא חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה וכל מי שעוסק בתורה תדיר הרי זה מתעלה שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות.

אפיקטטוס, על החירות

האם עבור חרות אמיתית ואיתנה לא תשיב לאל את אותם דברים שהוא נתן לך, כאשר הוא דורש זאת? האם לא תלמד, כדברי אפלטון, לא רק למות אלא גם לשאת ייסורים וגלות וכל השפלה, ובקיצור, לוותר על כל מה שאינו באמת שלך? אחרת תהיה עבד עבדים אפילו אם אתה נושא במשרת קונסול וגם אם אתה הולך לארמון, אתה עדיין עבד.

כי אין החירות נקנית על ידי מילוי תשוקותיהם של בני האדם כי אם על ידי עקירתם, וכדי שתכיר כי דבריי נכונים הם, זאת עשה: העבר את אותו העמל שהשקעת בלימודיך הקודמים, ללימודים החדשים. עשה לילות כימים על מנת שתקנה לך את הדעות שישחררוך.

שיעור 7: סוף המסכת ואחרית האדם

משנה, אבות ה

[א] בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות.

[ב] עשרה דורות מאדם עד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול

עשרה דורות מנח עד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם וקבל עליו שכר כולם.

[ג] עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכולם להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו עליו השלום.

[ד] עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים...

[ה] עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש...

[ו] עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות...

משנה, אבות ה

[ז] שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם...

[ח] שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירה. מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת באה, מקצתן רעבים ומקצתן שבעים. גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה. ושלא ליטול את החלה רעב של כליה באה. דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ועל פירות שביעית. חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה.

[ט] חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם.

גלות בא לעולם על עובדי עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכת דמים ועל השמטת הארץ.

בארבעה פרקים הדבר מתרבה ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה.

ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית בשביעית מפני מעשר עני שבששית במוצאי שביעית מפני פירות שביעית במוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גזל מתנות עניים.

משנה, אבות ה

[י] ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושליך שליך זו מדה בינונית ויש אומרים זו מדת סדום שלי שליך ושליך שלי עם הארץ שלי שליך ושליך חסיד שלי שלי ושליך שלי רשע.

[יא] ארבע מדות בדעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע.

[יב] ארבע מדות בתלמידים מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו מהר לשמוע וקשה לאבד חכם קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע.

[יג] ארבע מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו יתן ויתנו אחרים חסיד לא יתן ולא יתנו אחרים רשע.

[יד] ארבע מדות בהולכי לבית המדרש. הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו הולך ועושה חסיד לא הולך ולא עושה רשע.

[טו] ארבע מדות ביושבי לפני חכמים. ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג את הכל משפך שמכניס בזו ומוציא בזו משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת.

משנה, אבות ה

[טז] כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם איזו היא אהבה התלויה בדבר זו אהבת אמנון ותמר ושאינה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן.

[יז] כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו.

[יח] כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ירבעם חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל.

[יט] כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים מתלמידיו

של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע

מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע? תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין בעולם הבא שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך.

[כ] יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים

הוא היה אומר עז פנים לגיהנם ובשת פנים לגן עדן

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתבנה עירך במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך.

משנה, אבות ה

[כא] הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לתלמוד בן שמונה עשרה לחופה בן עשרים לרדוף בן שלשים לכח בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה בן שמונים לגבורה בן תשעים לשוח בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם.

[כב] בן בג בג אומר: הפוך בה והפוך בה דכולה בה ובה תחזי וסיב ובלה בה ומינה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה.

[כג] בן הא הא אומר: לפום צערא אגרא.